

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับเกษตรกร
ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{*}
THE VIRTUE OF BUDDHISM FOR AGRICULTURISTS UNDER
THE SUFFICIENCY ECONOMY

วิกรมล คำด้วงโรม

Wikamol Damdoungron

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

Dhonburi Rajabhat University, Thailand

E-mail: wikamol@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งเสนอหลักธรรมภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อให้เกษตรกรได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้องสอดคล้องตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับอาชีพ ตามแนวทางของการพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดี มีเงื่อนไขด้านความรู้และมีเงื่อนไขด้านคุณธรรม แม้ที่ผ่านมาเกษตรกรได้รับการแนะนำจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่าง ๆ แล้วก็ตาม การจะนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ให้ได้ผลนั้นจะต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจให้มากขึ้นทั้งในด้านการปฏิบัติตนเพื่อความเป็นอยู่ ความสันโดษ การมีเหตุมีผลหลักการคิดแบบกระบวนระบบ,การมีภูมิคุ้มกันที่ดี การพึ่งตนเอง การมีเป้าหมายของการประกอบอาชีพที่สุจริตและดำรงชีพภายใต้หลักปัจจัยขั้นพื้นฐาน ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรมีความมั่นคงในชีวิตการทำงานได้สืบไป

คำสำคัญ: เกษตรกรรม, เศรษฐกิจพอเพียง, หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

Abstract

This article aimed to present the Virtue of Buddhism in the Sufficiency Economy Philosophy of King Rama IX, The agriculturists can integrate and apply for their life. They can achieve what they want to in their economy with knowledge and moral. Old farmers Agriculturist should been practice and study in the set principles to understand the need for their agricultural work. Such as

^{*} Received 29 October 2019; Revised 22 November 2019; Accepted 24 November 2019

how to achieve their goal with their mental skill. For being prepared to give ideas or operate an area of land, sharing the experience or being wise. Serve their self for the economy to be enough in the agriculture. Establishing their goal with confidence or belief. Living with their own rule to survive in anyways.

Keywords: Agriculture, Sufficiency Economy, Virtue of Buddhism

บทนำ

การเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจเสมอมา สมัยสุโขทัยการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ดังคำกล่าวที่แสดงถึงอาชีพและความอุดมสมบูรณ์ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” และมีกิจกรรมภายใต้การส่งเสริมเกษตรกรรมหลายประการ เช่น การสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำ ระบายหรือสระน้ำ คลองส่งน้ำในเรือสวนไร่นา นับเป็นความอุดมสมบูรณ์ของเกษตรกรรมที่ทำให้มีการค้ากับหัวเมืองต่าง ๆ ในประเทศใกล้เคียง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การแผ่อิทธิพลของชาติตะวันตกเข้ามาในประเทศไทย ด้วยจุดประสงค์สำคัญ คือการต้องการสินค้าเกษตรเช่น เครื่องเทศ พริกไทย ที่มีการปลูกและมีผลผลิตจำนวนมากจนต้องมีการขยายกรรมนา ซึ่งสามารถดำเนินกิจการไร่นาและสัตว์ไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ให้มีความครอบคลุม มีการจัดการที่ดินรกร้างให้เอื้อต่อการทำการเกษตรมากขึ้นในสมัยธนบุรี บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามและการกอบกู้เอกราชการเกษตรจึงดำเนินการเช่นเดียวกับอยุธยา ที่สำคัญคือเน้นการทำเกษตรเพื่อพอมือพอกินในแต่ละครอบครัว การทำนายังคงเป็นอาชีพหลัก การปลูกฝ้าย ยาสูบ อ้อย ผัก และผลไม้ทั่วไป เมื่อพ้นจากภาวะสงครามและไม่มีข้าศึกมารบกวนแล้วราษฎรก็มีเวลาประกอบอาชีพ ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้น บ้านเมืองสามารถกลับฟื้นคืนสู่สภาพปกติได้ภายในเวลารวดเร็ว และสมัยรัตนโกสินทร์การทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตกในรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 เปลี่ยนจากการผูกขาดทางการค้าเป็นแบบเสรี ทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาขายสินค้าได้มากขึ้น แต่ไทยได้มีการส่งออกข้าวไปยังต่างประเทศซึ่งเป็นสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออกที่สำคัญของไทยจนปัจจุบัน (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2547)

การทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตก ทำให้ระบบการเกษตรของไทยเปลี่ยนจากการผลิตที่หลากหลายเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ต่อมาจึงเกิดสถานการณ์ “การปฏิวัติเขียว” (the green revolution) มีการใช้เครื่องจักรทางการเกษตรแทนแรงงานคนและสัตว์ มีการค้นพบการทำปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชชนิดต่าง ๆ เพื่อความสะดวกในการบำรุงรักษาหรือการเก็บเกี่ยว เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก และตอบสนองความต้องการของตลาดสินค้าเกษตร ปัญหาหรือผลกระทบที่ตามมาอย่างเด่นชัดกับระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม เกิดการเกษตรเชิงเดี่ยว ลดความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ มีโรคแมลงพืชรบกวน ในกระบวนการผลิตมากขึ้น เกษตรกรมีความเสี่ยงกับราคาสินค้าที่ไม่แน่นอน กำลังผลิตของ

เกษตรกรกับกำลังซื้อของตลาดไม่มีความสมดุล เกิดความไม่ยั่งยืนในอาชีพ ลูกหลานของเกษตรกรคนรุ่นใหม่ ผันตัวเองเข้าสู่อาชีพในภาคบริการและอุตสาหกรรมมากขึ้น (อานัฐ ตันโช, 2556) ปัญหาของเกษตรกร คือปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามลำดับ จนถึงขั้นที่สุดแห่งความเจริญของอารยธรรม และอารยธรรมได้นำปัญหาที่ทำให้เกิดความทุกข์มามอบให้มนุษย์ คือปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และมาบรรจบกันด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาชีวิตเป็นปัญหาที่ลึกซึ้งที่สุดสำหรับมนุษย์ เป็นความทุกข์ในจิตใจของมนุษย์อย่างหยาบที่สุดของความทุกข์คือความเครียด ดังนั้นธรรมในพระพุทธศาสนามีความพิเศษที่สามารถกำจัดปัญหาของชีวิตได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542) ปี 2540 ประเทศไทยประสบวิกฤตเศรษฐกิจ สร้างความเสียหายแก่เศรษฐกิจเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาพระราชทานแนวทางการแก้ไขปัญหให้กับประชาชนชาวไทย โดยเน้นให้หันกลับมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองอย่างเหมาะสมตามอัตภาพ เป็นหลักการดำเนินชีวิตที่เน้นความพอเพียง และทรงให้มุ่งเน้นการจัดการพัฒนาด้านเกษตรกรรมให้มากขึ้นเพราะเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจของประเทศ (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2547) แนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” (sufficiency) จึงได้มุ่งเน้นคุณภาพของการจัดการการพัฒนาคุณภาพชีวิต ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นหัวใจของคุณภาพที่กำกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดำเนินไปบนทางสายกลาง มีความพอเพียง มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน (ชัยโรจน์ นพเฉลิมโรจน์, 2559) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอธิบายว่า ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นหลักคิดที่พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม (รวีข ตาแก้ว, 2559) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวปฏิบัติที่จะทำให้พลเมืองไทยทุกคน ไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา ลัทธิความเชื่อ สามารถนำไปปฏิบัติ ต่อยอด ขยายความได้ตามคำสอนของศาสนาของตน ด้วยเหตุว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์ของทุกศาสนา (กิริติ บุญเจือ, 2559) เศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรถือเป็นทางเลือกการทำเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นทางออกของปัญหา โดยมีหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตด้วยการเกษตรทางเลือกมีแนวทางที่สอดคล้องตามวิถีแห่งหลักธรรมนั้น ๆ (อานัฐ ตันโช, 2556)

หลักธรรมภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงเกษตรกรประสบเคราะห์กรรมชะตาชีวิตหมุนวนอยู่กับวงจรปัญหาสิ่งสำคัญคือเกษตรกรต้องตัดสินใจเพื่อเปลี่ยนแปลงชีวิตตนเอง ทบทวนวิเคราะห์ตนเอง ตัวอย่างผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เกษตรกร ปราชญ์ชาวบ้านที่โดดเด่นและเป็นสัญลักษณ์ของคนกล้าสวนกระแสโลก ภายหลังมีชีวิตอยู่ในสังคมกระแสหลักด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวหวังร่ำรวยแต่วันหนึ่งต้องขายที่ดินชำระหนี้ที่พอกพูนต้องทบทวนตนเอง ด้วยคิดว่าถ้าไม่รู้จักตัวเองไม่มีทางที่จะทำให้ตัวเองสงบ หรือสังคมสงบได้ เพราะจะวิ่งไปทางที่ไม่ว่าใครจะชักจูงไปทางไหน

ไปตามค่านิยมซึ่งเป็นกิเลสทั้งนั้น จึงใช้แนวทาง “พุทธวิธี” คือการเปลี่ยนแปลงตามพุทธวิธีการเปลี่ยนจากข้างในไปสู่ข้างนอก จากฐานรากไปสู่ข้างบน ที่ให้ความสำคัญกับบุญนิยมและคุณธรรม เป็นทางเลือกที่ถึงแม้ต้องทวนกระแสหลัก แม้จะแปลกแยกจากสังคม ก็ต้องเลือกเพื่อให้ชีวิตตัวเองมีเสรีภาพ (เสรี พงศ์พิศ, 2555) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้อุดมการณ์ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ประกอบด้วย 1) พอประมาณ 2) มีเหตุผล 3) มีภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดี 4) มีเงื่อนไขด้านความรู้ 5) มีเงื่อนไขด้านคุณธรรม ซึ่งอธิบายตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ดังนี้

1. พอประมาณ

คำว่า “พอประมาณ” คือเพียงปานกลาง คำว่าประมาณตน ประมาณตัว คือสำนึกในฐานะของตน เจียมตัว ไม่ทำอะไรเกินฐานะของตน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) ตามความหมายในทางโลก คือการรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่ทำอะไรเกินตัว เกินกำลังที่หามาได้ส่วนความหมายในทางธรรมแห่งของการปฏิบัติหรือวิธีดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับกระบวนการดับทุกข์ เรียกว่าทางสายกลาง หรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นกลาง ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงเข้าไปหาขอบสุดสองข้างที่ทำให้ติดพันอยู่หรือเผลอหลุดออกไปนอกทาง และในแง่ของการปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อความขยันหมั่นเพียรในระดับของความเป็นอยู่ การครองชีพสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้น ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543) เพื่อให้บรรลุขั้นตอนแห่งการยกย่องว่าเป็น “บัณฑิต” คือต้องประกอบด้วยปัญญา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามหลัก “ทวิภูมิมกัตถะ” 4 ประการ

1. อุฏฐานสัมปทา มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดดำเนินการ
2. อารักขสัมปทา รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินและผลแห่งการประกอบกิจการให้รอดพ้นจากอันตราย
3. กัลยาณมิตตตา รู้จักคบค้าสมาคมกับคนดีเกื้อกูลการงานที่ดีเพื่อความก้าวหน้าของชีวิตต่อกัน
4. สมชีวิตา รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขโดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย อีกทั้งสามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมตรัสแก่อุชชยพราหมณ์ที่เข้าเฝ้าให้ทรงแสดงธรรมในส่วนนี้ว่า “กุลบุตรเลี้ยงชีวิตพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ให้ผิดเคืองเกินไป โดยรู้เข้าใจทางเพิ่มพูนและทางลดถอยแห่งโภคทรัพย์ ว่าทำอย่างนี้รายได้ของเราจึงจะเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจึงจักไม่เหนือรายได้ เปรียบเหมือนคนชั่งตราชั่งหรือลูกมือคนชั่งยกตราชั่งขึ้นแล้ว ย่อมรู้ว่าหย่อนไปเท่านั้น หรือเกินไปเท่านี้ ถ้าหากกุลบุตรนี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อ ก็จะมีผู้กล่าวเอาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้กินใช้ทรัพย์สมบัติเหมือนคนกินมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มี

รายได้มากแต่เลี้ยงชีวิตผืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้คงจะตายอย่างอนาถา แต่เพราะกุลบุตรนี้เลี้ยงชีวิตพอเหมาะ จึงเรียกว่า สมชีวิตา” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543) ดังนั้นแล้วให้ถือเป็นหลักพื้นฐานที่ว่าจริงเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ อย่างต่ำ ๆ ตามพระพุทธเจ้าสอนว่า “จงกินอยู่ แต่พอดี” - มตฺตณฺฏตา จ ภตฺตสมิ คือ การกินอยู่แต่พอดี ไม่ถือลัทธิ “กินดี อยู่ดี” (พุทธทาส, 2550)

ความพอประมาณของเกษตรกร คือการมีความพอใจในสิ่งที่ตนเองมีที่ตนเองหามาได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สิน เงินทอง สิ่งของต่าง ๆ และสามารถใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองสิ่งของต่าง ๆ นั้นตามที่ตนเองมี มีความสุขกับสิ่งที่มีกับสิ่งที่ได้ ไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัว ใช้ชีวิตอยู่อย่างสันโดษ เกษตรกรสามารถตั้งเป้าหมายในการดำเนินการทางเกษตรให้เหมาะสมโดยการใช้งบประมาณในส่วนต่างๆ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป คำนึงถึงประโยชน์และความคุ้มค่าอย่างสูงสุด ใช้หลักความพอเพียงในการลงทุนลงแรง ใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยทางการเกษตรอย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ

สมัยหนึ่ง “ความสันโดษ” คือความพอใจในสิ่งที่ตนมี ถูกมองว่าเป็นสิ่งกีดขวาง ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในการพัฒนา ทำให้การให้คุณค่ากับความมั่งคั่งแห่งเงินตรา ความแข่งขันกันร่ำรวยรุนแรง ความโลภและความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย กลายเป็นปัญหาจนทุกวันนี้ ความสันโดษกับค่านิยมการบริโภคที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต เกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์นั้น ตามธรรมดาที่เห็นกันง่าย ๆ คือถ้าคนใดสันโดษความต้องการจะน้อยกว่าคนไม่สันโดษอย่างนี้เป็นธรรมดา แต่จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน คือความสันโดษที่ไม่เห็นแก่ความต้องการสิ่งปรนเปรอตน แต่ยังคงมีคุณภาพชีวิตอยู่ นี่จึงเป็นความสันโดษที่ถูกต้อง ผู้สันโดษต้องรู้จักแยกความต้องการหรือการปฏิเสธความต้องการออกไป ไม่ชอบการฟุ้งเฟ้อ ไม่เห่อในการบริโภค รู้จักประหยัด ใช้น้อย แต่มีนิสัยรักการงาน และมีความอยากทำให้งานสำเร็จ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) ในทางพระพุทธศาสนานั้น “สันโดษต้องมีคู่กับความเพียรเสมอ” เช่น ชาวนาที่ยากจนที่สุด เมื่อขุดดินทำนาลงไปทีหนึ่ง สองที ก็มีความพอใจว่าเสร็จไปหนึ่งที สองที ฯลฯ คือมีความพอใจเรื่อยไปจนตลอดถึงข้าวออกรวง ก็เต็มไปด้วยความพอใจอยู่ตลอดเวลา ความพอใจมีอยู่ในทุกระเบียดนิ้วของการงาน หรือของการกระทำ ความดีของตนเอง เป็นสันโดษที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา จำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องมี และรักษาความถูกต้องต่าง ๆ ไว้ได้ (พุทธทาส, 2550)

ความสันโดษต่อการเกษตรกรรมเป็นลักษณะเดียวกับที่ฟูกุโอะกะ ได้ใช้วิธีการเกษตรแบบธรรมชาติ ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว (The One-Straw Revolution) คือใช้วิธีการในกิจกรรมทางการเกษตรที่งดเว้นกิจกรรมที่ไม่จำเป็นทุกชนิด ใช้แรงงานเท่าที่มี ไม่ใช้แรงงานจากสัตว์ ไม่พึ่งพาปัจจัยจากภายนอก และไม่แยกทุกสิ่งออกจากธรรมชาติ ปลอ่ยให้ธรรมชาติจัดการด้วยตัวของมันเอง แม้แต่การจัดการกับโรคพืชและแมลงก็ต้องใช้วิธีการปลูกพืชใน

สิ่งแวดล้อมที่มีความสมดุลทางนิเวศวิทยา ไม่มีการฆ่าการทำร้ายใด ๆ ถึงที่สุดแล้วพุทฺโธกะได้กล่าวถึงการเกษตรธรรมชาติของตนว่า “ในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร ทุกอย่างมีอยู่โดยตัวมันเอง ล้วนว่างเปล่า จิตใจของผมโปร่งเบา และใสกระจ่าง ผมกระโดดโลดเต้นด้วยความร่าเริง ผมได้ยินเสียงนกเล็ก ๆ ร้องอยู่ในพุ่มไม้ แลเห็นเกลียวคลื่นสะท้อนประกายแสงอรุณอยู่ลิบ ๆ ไปมาพลั่วทอประกายเขียวเลื่อมพราย ผมรู้สึกว่ นี่คือสวรรค์อันแท้จริง” (พุทฺโธกะ มาชาโนบุ, 2553) เนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับ“การทำงานคือการปฏิบัติธรรม”พลังงานคือทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุด เป็นหนทางที่นำศักยภาพอันสร้างสรรค์แสดงออกมาจากการกระทำนั้น ทั้งร่างกาย ความคิด เมื่อเปิดหัวใจทั้งหมดให้กว้างต่อความคิด พลังงานทุกส่วนก็จะทำงานของมันอย่างกลมกลืน สัมผัสได้กับความเต็มอัมของประสบการณ์ชีวิต และนั่นคือความสุขที่ได้จากประสบการณ์แห่งการทำงาน การมีชีวิตสดชื่น ตื่นใจ กระจ่างใส เป็นวิถีทางที่แสดงถึงภาวะของจิตใจอันสงบและได้คุณค่าจากการทำงาน (ตารัง ติลล, 2551) เมื่อเกษตรกรมีความสันโดษก็สามารถเข้าถึงความสุขภายใต้การทำหน้าที่นั้น ๆ ของตน

2. มีเหตุผล

การตัดสินใจโดยใช้เหตุผลถึงระดับของความพอเพียง พิจารณาจากเหตุปัจจัย คำนิยามผลได้อย่างรอบคอบรัดกุมพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผลและการแก้ปัญหา คำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงสอนให้ใครเชื่ออย่างมกมาย แต่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาเมื่อมีปัญหาประกอบแล้วย่อมจะเชื่อสิ่งใด ๆ อย่างมีเหตุผล เมื่อนำไปปฏิบัติแล้วย่อมประสบความสำเร็จกับชีวิตได้ อย่างธรรมที่มีอำนาจสูงสุดของธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง “อิทัปปัจจยตา” มีบทนิยามที่เกี่ยวข้องเนื่องเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันว่า (สิริวรรณ, 2547)

“เมื่อสิ่งนี้มี	สิ่งนี้ย่อมมี
เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้	สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนี้ย่อมไม่มี
เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้	สิ่งนี้ย่อมดับไป”

ตัวอย่างหลักธรรมแห่งการมีเหตุผลที่เข้าใจง่ายเช่น ตัวเราอยากเป็นอะไร และอยากทำอะไร ก็ต้องทำเอาด้วยตัวเอง ผลจะทำให้ชีวิตเราดีหรือไม่ดี ก็ย่อมขึ้นอยู่กับกระทำของเรา (กรรม) เพราะตัวเราเองย่อมทำเหตุปัจจัยนั้น ๆ ถ้าทำไว้ดีแล้ว ผลก็ย่อมออกมาดี แต่ถ้าทำไม่ดี ผลก็ย่อมออกมาไม่ดี ดังพุทธวจนะที่ว่า (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2561)

“หว่านพืชชนิดใด	ย่อมได้รับผลชนิดนั้น
ทำกรรมดี	ย่อมได้รับผลดี
ทำกรรมชั่ว	ย่อมได้รับผลชั่ว”

เกษตรกรต้องทำความเข้าใจกับปัญหา และการแก้ปัญหาต่างๆ เช่นกันทุกปัญหาย่อมมีทางออก หลักการคิดที่นักคิดได้แนะนำคือ การใช้การคิดแบบกระบวนการระบบ (Systems

thinking) เป็นวิธีคิดกระบวนการระบบที่เปิด “ตาใน” คิดเพื่อเห็นโลกตามความเป็นจริง คือ เห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันทั้งระบบ ซับซ้อนและเป็นพลวัต ช่วยให้เห็นแบบองค์รวม เห็นภาพใหญ่ เห็นภาพรวมของเรื่องราวต่าง ๆ องค์ประกอบทุกส่วนย่อมมีความสัมพันธ์กัน และส่งผลกระทบต่อกันเป็นกระบวนการ ทำให้สิ่งต่างๆ ดำรงอยู่ และดำเนินไปอย่างที่เป็น เป็นการคิดเชื่อมโยงเหตุผล สามารถใช้ได้กับชีวิต การทำงาน ผลที่เกิดจากการกระทำที่มีความเชื่อมโยง แม้เป็นการเชื่อมโยงแบบชะลอการให้ผล (Delay) ในการสะท้อนป้อนกลับก็ตาม อย่างการปลูกผัก พืชแต่ละชนิดโตช้าเร็วต่างกัน ให้ดอกผลในเวลาที่แตกต่างกัน พืชบางชนิด 3 เดือนให้ผล และบางชนิดเป็นปีจึงจะออกดอกและให้ผล เมื่อรู้อย่างนี้ เกษตรกรก็เพียงแค่ให้น้ำ ให้อปุ๋ย สร้างเหตุปัจจัยให้พืชเติบโต และรอคอยให้ผลเกิดตามวาระของระบบชีวิตของพืชนั้น ๆ อย่างไม่รู้คิด ยังมีผลสะท้อนในระบบเกิดจากปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมายที่เกี่ยวข้องกันในระบบ อย่างการปลูกผักนี้ เกษตรกรก็ต้องดูแลผักอย่างเต็มศักยภาพ ความงอกงามและให้ผลย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ เช่น ดิน แสงแดด โรคระบาด แมลง ฝน ฯลฯ (กรรณจรียา สุขรุ่ง, 2555) เกษตรกรสามารถใช้เหตุผลตามหลักวิชาการต่าง ๆ ในการจัดทำแผนงานให้เป็นไปตามความต้องการของตนหรืออยู่บนความคาดหวังที่จะได้รับ มีความสัมพันธ์กับงบประมาณที่มีอยู่อย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือยและคุ้มค่า ที่สำคัญคือมีความรอบคอบรัดกุม และมีผลได้ที่ยั่งยืน การเกษตรกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิเหตุมีผลในการปฏิบัติ หากเชื่อมั่นว่าการกระทำต่าง ๆ ย่อมมีผลและผลที่เกิดขึ้นย่อมมาจากการกระทำนั้นแล้ว จะทำให้มีความชัดเจนในแนวทาง ประกอบกับการมีวิธีคิดอย่างเป็นระบบที่เชื่อมโยงหรือมีความสัมพันธ์ต่อกัน ด้วยการใช้ปัญญาเป็นตัวขับเคลื่อนในการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ ต่าง ๆ จะทำให้เกษตรกรมีประสิทธิภาพพออย่างดียิ่ง

3. มีภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดี

การผลิตพืชในแต่ละครั้ง จนถึงวาระการเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรมักประสบปัญหาหลาย ๆ อย่าง เช่น ปัญหาปัจจัยการผลิตสูงขึ้น ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ปัญหาสภาพภูมิอากาศดังนั้นการเตรียมตัวเตรียมความพร้อมต่อผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น ต้องมีการคาดการณ์ การวางแผนด้วยความไม่ประมาท เราอาศัยอยู่ในโลกของความไม่แน่นอน ต้องเผชิญกับสิ่งที่ไม่คาดคิดอยู่เสมอ สิ่งเดียวที่คาดเดาได้ว่าจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอนก็คือสิ่งที่ไม่คาดคิด ดังนั้นสิ่งที่ทำได้คือเลือกที่จะรอให้มันเกิดขึ้นก่อนแล้วค่อยตอบสนอง หรือไม่ก็เลือกที่จะเตรียมพร้อมก่อนที่มันจะเกิดขึ้นด้วยการสร้างกันชนขึ้นมา “กันชน” เป็นสิ่งที่ป้องกันไม่ให้สองสิ่งมากระทบกันและเป็นอันตรายต่อการวางแผนเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี (Greg McKeown, 2018) การมีภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดีเป็นไปตามหลักการพึ่งตนเอง ตามพุทธภาษิตที่ว่า “อตตาทิ อตตโน นาโถ” ความว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน การจะพึ่งตนเองได้นั้นต้องพัฒนาตนเองให้มี

ความพร้อมตามหลักสัมมาอาชีวะ คือ การประกอบกิจการงานเลี้ยงชีพ การเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ และการรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้อย่างมีเหตุผล หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต มีข้อสังเกต 3 ประการ มีเป้าหมายต่อการประกอบอาชีพ โดยมุ่งเน้นไปที่ความต้องการแห่งชีวิตให้มีปัจจัย 4 พอเพียงที่จะยังชีวิตอยู่ได้ มิใช่ตั้งเป้าหมายถึงการมีวัตถุพรั่งพร้อมการมีปัจจัย 4 ที่เพียงพอต่อการมีชีวิตแล้วก็มีใช้จุดหมายแต่เป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งที่จะก้าวไปถึงการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญาเพื่อการมีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป

การประกอบอาชีพสุจริตจากการใช้แรงงานทำงาน และเกิดผลตอบแทนโดยชอบธรรมมาแล้วก็มีใช้สิ้นสุดของการทำหน้าที่เพียงเท่านี้สัมมาชีพในทางธรรมจึงหมายถึงการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้รับผลตอบแทน เช่นการที่ลูกประพடுத்தตนเป็นลูกที่ดี สมควรแก่การเลี้ยงดูของพ่อแม่ ก็นับว่าเป็นสัมมาชีพของลูก ซึ่งมองถึงผลอันเกื้อกูลแก่ชีวิต แก่สังคม หรือการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่มนุษย์ อย่าให้ความโลภ ความอยาก เป็นเหตุแห่งความยุ่งยาก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543) จริงอยู่เป็นธรรมดาที่ทุกคนจะต้องมีพลังขับเคลื่อนให้ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความคงอยู่แห่งชีวิต แต่ถ้าเป็นความอยากความต้องการเพียงขั้นมูลฐาน ความอยากนั้นก็จัดเป็นความโลภ ความอยากขั้นมูลฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตในปัจจุบัน 4 คือ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค มีเป้าหมายหรือจุดประสงค์เพื่อความดำรงอยู่แห่งชีวิต คือ อาหาร การกินอาหารเป็นการเพิ่มวัตถุดิบที่จำเป็นให้แก่ร่างกาย เพื่อร่างกายจะได้นำไปบำรุงส่วนที่ชำรุด สึกหรอ และให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ถ้ากินอาหารตามความต้องการของชีวิต กินเพื่อให้ดำรงอยู่ เพื่อใช้ชีวิตนั้นให้เป็นประโยชน์ในทางอื่น ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นเพราะการกินก็จะลดน้อยลง โรคภัยไข้เจ็บก็จะลดน้อยลงจะต้องมี “โภชนมัตตัตถุญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เพื่อป้องกันหนาว ร้อน เหลือบ ยุง และปกปิดร่างกายไม่ให้อับอายถ่มมนุษย์ใช้ เสื้อผ้าตามจุดประสงค์เดิมของเสื้อผ้า ความยุ่งยากเพราะเสื้อผ้างก็จะไม่เกิดขึ้น การหลงไหลแฟชั่นก็จะมี คนที่มีรายได้น้อยอยู่แล้วก็สามารถนำเงินไปทำประโยชน์ทางอื่นที่จำเป็น หรืออาจนำไปช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้ยากจนได้ที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นที่อยู่ของสมาชิกในครอบครัวเพื่อพักผ่อน ป้องกันแสงแดด ลมฝน สัตว์ร้าย เก็บวัตถุดิบของที่จำเป็น หากนำเอาความงามและแฟชั่นต่าง ๆ เข้ามาสร้างบ้านเพื่อให้มีหน้ามีตาในสังคม สร้างใหญ่โตแต่เวลาอยู่จริงกลับไปอยู่กระท่อมเล็ก ๆ ถ้าสร้างที่อยู่อาศัยตามควรแก่ฐานะ ปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับที่อยู่ก็ไม่เกิดขึ้น ยารักษาโรค เพื่อแก้โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ให้หายไพบูลย์ทุกวันนี้การแพทย์เจริญก้าวหน้า กลับยังมียาประเภทอื่น ๆ เช่น ยาเสริมบำรุงกำลัง ยากระตุ้น ยาลดความอ้วน และบางชนิดมีราคาแพง จนกระทบต่อผู้ใช้บริการโรงพยาบาล ปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับยาบุคลากรทางการแพทย์ และโรงพยาบาลก็ตามมา

นอกจากปัจจัย 4 ข้างต้นแล้ว มนุษย์มีความต้องการที่จะให้มีปัจจัยต่าง ๆ เพิ่มเติมเข้ามาโดยพิจารณาถึงความจำเป็นและฐานะของตน เช่น ยานพาหนะ เครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสาร เครื่องจักรช่วยแรง เครื่องสนองความบันเทิง เป็นต้น คนที่เจริญทางด้านจิตใจแล้วจะแยกได้ว่า ในบรรดาสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตนั้น มี 2 อย่าง คือ 1) สิ่งที่ร่างกายต้องการจริง ๆ เช่น ปัจจัย 4 และ 2) สิ่งที่จิตใจต้องการจริง ๆ ไม่ใช่วัตถุแต่เป็นเรื่องคุณธรรม “วัตถุเป็นอาหารกาย ธรรมะเป็นอาหารใจ” จะขาดสิ่งใดไม่ได้มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากกว่ากันก็ไม่ได้ (ประเวศ อินทองปาน, 2559) จะต้องช่วยกันแก้ปัญหาทำส่วนที่ยังขาดอยู่ให้เกิดขึ้น คือให้ความสว่างไสวทางวิญญาณ มาประคับประคองแล้วสามารถเดินได้ถูกทาง (พุทธทาส, 2550) เมื่อสามารถสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับร่างกายได้ด้วยการเติมน้ำออกกำลังกาย รับประทานอาหารตามความเหมาะสม ร่างกายด้านทานโรคภัยไข้เจ็บที่จะมารุมเร้ามีภูมิคุ้มกันที่ดีแล้วเชื้อโรคต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกายของเราได้ยาก การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับจิตใจด้วยสติปัญญา ใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท ก็จะแก้ปัญหาความอยากได้ สติจะเป็นตัวควบคุมการทำหน้าที่ของตน ป้องกันยับยั้งตนเอง ไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว เป็นการเตือนตนเองในการทำมาดี ทุกการดำเนินชีวิตมีสติกำกับ เรียกว่าอยู่บนความไม่ประมาท ตระหนักถึงสิ่งที่จะต้องทำในหน้าที่อย่างจริงจัง พยายามเดินรุดหน้าอยู่ตลอดเวลา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

4. มีเงื่อนไขด้านความรู้

เกษตรกรย่อมรู้อยู่แล้วว่าความรู้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตตามครรลองของอาชีพ หากไม่มีความรู้ต่อดิน พืช สภาพภูมิอากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ย่อมทำให้การปลูกพืชไม่ได้รับผลที่ดีเท่าที่ควร ในทางตรงข้ามหากมีความรู้ดีแล้ว การปลูกพืชก็จะให้ผลดีด้วยเช่นกัน ดังนั้นเกษตรกรต้องฝึกฝนเรียนรู้ต่อแนวทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ เหตุว่ามนุษย์มีความพิเศษมากกว่าสัตว์ ซึ่งสัตว์มีชีวิตอยู่ได้โดยสัญชาตญาณ ไม่ต้องฝึกฝนเรียนรู้หรือฝึกฝนแต่น้อยนิดก็ดำรงชีวิตอยู่ได้ ต่างจากมนุษย์ที่ต้องฝึกฝน ถ้าไม่ฝึกฝนไม่ฝึกหัดพัฒนาแล้วจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ไม่สามารถมีชีวิตที่ดีงามได้ ดังนั้นมนุษย์ต้องดำเนินชีวิตด้วยการเรียนรู้ที่เรียกว่า “สิกขา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) ที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถมากก็คือสติปัญญาที่ยิ่งใหญ่ เติบโตด้วยความอยากรู้อยากเห็น หากแต่ถ้ามีจิตใจหลงผิดสำคัญผิด นั่นจะเป็นอุปสรรคขัดขวางความก้าวหน้าแท้จริง ถูกชักนำไปสู่ทิศณะชีวิตแบบนอกวิถีได้ (ลีโอ ตอลสตอย, 2556) เหตุนี้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ให้มีความรู้จึงสำคัญต่อความสำเร็จของเกษตรกร เช่นเดียวกับนักเรียน นักศึกษา ที่จะต้องค้นคว้าศึกษาเล่าเรียนเพื่อมีหลักการที่ควรรู้ และนำหลักการดังกล่าวไปประพฤติปฏิบัติ จึงจะมีความเป็นนักการเกษตรโดยสมบูรณ์

สถาบันการศึกษาบางแห่งไม่เน้นความรู้เพื่อการอ่านออกเขียนได้ แต่มุ่งเน้นทักษะชีวิตอย่าง “วิทยาลัยเท้าเปล่า” (Barefoot College) ก่อตั้งโดยसानด์จิต บังเคอร์ รอย (Sanjit Bunker Roy) ในประเทศอินเดีย ต้องการมอบความรู้ให้คนจนได้นำไปใช้ในการปรับปรุงชีวิต

ความเป็นอยู่โดยไม่มีนโยบายรับคนที่จบปริญญาแล้วเข้าเรียน เน้นสอนในสิ่งที่ทำให้ชีวิตของคนจนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมองว่าการอ่านออกเขียนได้ไม่สำคัญ แต่ทักษะในการเอาชีวิตรอด และความรู้ของคนจนสำคัญกว่า เช่น การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การสร้างบิ๊มน้ำ การเก็บและกรองน้ำฝน การติดตั้งระบบไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ หัตถกรรมในครัวเรือน เป็นต้น ปัจจัยแห่งความสำเร็จของวิทยาลัย คือ การใช้หลัก “ความพอเพียง” มีจิตสำนึกในการช่วยเหลือสังคม (สฤณี อาชวานันทกุล, 2559) ถือเป็นการสร้างความรู้ที่ทำให้มนุษย์มีคุณค่าในฐานะที่มนุษย์ดำรงอยู่ในโลก แต่แต่ละคนจะมีแนวทางในการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและโลกภายนอกเพื่อชีวิตที่ดีกว่าจำเป็นจะต้องให้ “ความรู้เพื่อการเข้าใจ” เป็นตัวนำ “ความรู้เพื่อเอาประโยชน์” ซึ่งจะทำลายความเห็นแก่ตัวและลดความอยากลงได้ (Schumacher, 1975) ความรู้ที่สำคัญจากปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิหรือตามความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองครองธรรม จากองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบจากภายในที่ดี (โยนิโสมนสิการ) เป็นการเรียนรู้จากภายในตนเอง รู้จักการพึ่งตนเอง และทำตัวให้เป็นที่พักพิงของผู้อื่น หมายถึง การใช้ความคิดที่ถูกต้อง ถูกวิธี รู้จักคิดให้เป็น มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผล แยะแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้นๆ ได้ ให้เห็นตามปัญหาหรือทำให้เกิดประโยชน์ขึ้น

2. องค์ประกอบจากภายนอกที่ดี (กัลยาณมิตร) เป็นการเรียนรู้การพึ่งพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การรู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนฝูง หนังสือ ตำรา ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ที่จะนำความเกื้อกูลหรือกระตุ้นให้ตนเกิดปัญญาได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2541)

พรานซิส เบคอน นักปรัชญาชาวอังกฤษ กล่าวว่า “ความรู้คืออำนาจ” ความรู้เป็นพาหนะที่จะนำไปสู่โลกหน้า เป็นเครื่องมือที่จะก่อให้เกิดความสุข ความพอใจ ฐานะของความรู้ในสังคมไทยมีลักษณะเป็นจุดหมายในตัว คือช่วยฝึกอบรมให้คนเป็นคน เวลานี้ความรู้จะมีลักษณะเป็นประโยชน์ใช้สอย คือเป็นเครื่องมือพาคนไปสู่การมี “งาน” มิใช่พาคนไปสู่การมี “ธรรม” เราจึงได้ยินคำว่า “พุทธศึกษา” การเรียนรู้ในแบบพุทธศึกษา คือการฝึกสติปัญญาที่เชื่อว่า “มนุษย์เกิดมามีกรรมกองกำลังแห่งสติปัญญาอยู่อันหนึ่งไม่มากก็น้อย...เหมือนกับเมล็ดพรรณไม้ผักหญ้า ย่อมมีกำลังอันหนึ่งในเมล็ดนั้นๆ ที่สำคัญจะได้คลี่คลายเกิดก่อเป็นรากใบงอกงามออกไป” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2555) ปัญญาจึงเป็น “ธรรมที่สำคัญ” ในทางปฏิบัติตนเพื่อก่อให้เกิดปัญญา ถ้าขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญญา ก็เหมือนการเดินทางโดยไม่ลืมหัดดา ไม่มีความรู้ ความเห็นอะไรเกิดขึ้น ปัญญาจึงมีใน 2 ลักษณะ คือ ความรู้ผิด และความรู้ถูก ทุกคนมีจิตเป็นวิญญานธาตุโดยธรรมชาติ คือ ธาตุรู้ คือย่อมรู้อะไรๆ ได้ ตัวปัญญาที่แท้จริงจะต้องเป็นความจริงตามเหตุและผล (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2558) พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้ประทานไว้ในครั้งคณะ

ชาวห้วยขวางพญาไท เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2520 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ความว่า “...ปัญญาของพระพุทธศาสนา คือ ความฉลาด ความรู้ อะไรจริง อะไรไม่จริง ไม่ใช่ปัญญาที่เข้าโรงเรียน ไปมหาวิทยาลัย ได้เรียนปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก แล้วแต่จะเรียนมา จำมา หรือแม้จะนำมา อันนั้นก็ปัญญาอย่างหนึ่ง แต่ปัญญาที่จะเห็นว่า ตรงไหนทุกข์ ตรงไหนเป็นเหตุแห่งทุกข์ คือปัญญาแท้...” ปัญญาจึงเป็นบารมีที่สำคัญ เป็นบันไดให้บุคคลประกอบกรรมดีอย่างต่อเนื่อง ให้มีความรู้ความเฉลียวฉลาด ความรู้ทั่วถึง เหตุผลอย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น (दनัย प्रियाเพิ่มประสิทธิ์, 2557)

ความรู้ มีความสำคัญต่อเกษตรกร ที่จะนำหลักวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาปรับใช้กับชีวิตอย่างรอบคอบ ตลอดจนให้มีความเชื่อมโยงกับงานกิจกรรมส่วนอื่นๆ เช่น การวางแผนการทำงาน การปฏิบัติงานตามขั้นตอน การติดตามประเมินผล เป็นต้น เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และที่จะต้องรู้ให้ลึกลงไปนั่นก็คือการรู้ว่าอะไรเป็นปัญหา และต้นเหตุของปัญหาคืออะไร เพื่อเกิดปัญญาที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจึงต้องฝึกฝนศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจกับลักษณะของพืช และกระบวนการเกษตรกรรมของตน เมื่อผ่านการฝึกฝนให้มีสมรรถนะในการเรียนรู้ได้ดีแล้ว ประสิทธิภาพสูงสุดก็ย่อมตามมา ในทางพุทธศาสนานั้นปัญญาหรือความรู้มีแหล่งกำเนิด 3 ประการ เกษตรกรสามารถฝึกฝนได้ คือ

1. ความรู้ที่เกิดจากการได้ศึกษาเล่าเรียน (สุตมยปัญญา) คือเป็นความรู้ที่ผ่านการถ่ายทอดจากตำรา ครู อาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ เป็นต้น เป็นผู้ถ่ายทอดให้ต่อ ๆ กันมา การได้ศึกษาเรียนรู้จะได้ทราบเรื่องราวที่สนใจได้ ซึ่งถือเป็นขั้นแรกของการเรียนรู้จากผู้อื่นเพื่อนำสิ่งที่ได้รับมากำหนดแนวทางของตนเอง และนำไปปรับใช้ในการทำงาน อย่างไรก็ตามความรู้นี้ไม่ได้มีข้อสรุปว่าจะถูกต้องหรือไม่

2. ความรู้ที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล (จินตามยปัญญา) เกษตรกรต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าความรู้ที่ได้เรียนรู้นั้นมีเหตุผลอันน่าเชื่อถือหรือไม่อย่างไร และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้อย่างไร

3. ความรู้จากประสบการณ์ตรง ที่เกิดจากสัญชาตญาณและสัญญาพิเศษ (ภาวนามยปัญญา) เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิบัติ เกษตรกรเองต้องปฏิบัติจนรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง เรียกว่าเป็นปัญญาที่แท้จริง

เห็นได้ว่าความรู้เกิดขึ้นตามกระบวนการของการรู้ การคิด และการกระทำ การจะพิสูจน์ว่าความรู้ที่ได้เรียนรู้ตามข้อ 1 เป็นจริงหรือไม่ สามารถพิสูจน์หรือตรวจสอบความรู้ได้โดยใช้ปัญญาคิดพิจารณาหาเหตุผล ตามข้อ 2 และใช้ประสบการณ์ตรง ตามข้อ 3 ถ้าความรู้เหล่านี้มีความสอดคล้องกันก็ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2533)

5. มีเงื่อนไขด้านคุณธรรม

หลักคุณธรรมในพระพุทธศาสนาย่อมสำคัญกับทุกคนแต่หากจำเพาะเกษตรกรที่ยึดแนวทางการทำเกษตรที่สอดคล้องตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักการเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน มีความอดทน ใช้สติปัญญา เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปตามแนวทางของพุทธศาสนานั้นแล้ว หลักคุณธรรมตามความหมาย “ธรรมะ” มีหลายความหมายแต่ถ้าถือเพียงใจความสำคัญ ธรรมะก็คือหน้าที่ การได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้องแก่สถานะภาพของตน เป็นผู้ปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติเพื่อให้เกิดความสุขสันติในทุกโอกาสและสถานที่ ก็คือการปฏิบัติธรรม (พุทธทาส, 2547) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของความจริงแห่งชีวิตและโลกที่เรียกว่าสังขาร และทั้งในส่วนของแนวทางการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมที่เรียกว่าจริยธรรมล้วนเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขและมีชีวิตที่ดียิ่งขึ้น หากเมื่อธรรมได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้อง (พระไพศาล วิสาโล, 2553) มีการประสานกันครบองค์ เป็นระบบที่มีคุณภาพ ผลดีก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อมอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) เกษตรกรซึ่งอยู่กับดิน น้ำ ป่า ต้นไม้ ฯลฯ มีหน้าที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติทำให้ได้รับพลังบริสุทธิ์ รู้สึกได้ถึงความสุขชื่น มีจิตใจโอบอ้อมอารี มีความคิดเป็นระบบจากพลังธรรมชาตินี้ แม้พระพุทธเจ้ายังทรงตรัสรู้ท่ามกลางธรรมชาติ ธรรมที่ยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิตก็มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ (พรหมจ เลาหวิเชียร, 2548) พระพุทธเจ้าไม่ใช่เจ้าของธรรม ใครก็เข้าถึงธรรมได้ ธรรมเป็นของกลางที่มีอยู่ พระพุทธองค์ทรงค้นพบและนำมาสั่งสอน เป็นสิ่งที่มีค่า ป้องกันบุคคลไม่ให้ประพฤติดนปไปในทางที่ผิด กีดกันไม่ให้กระทำความผิด และนำไปสู่การปฏิบัติที่สงบสันติ (พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2541)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ทรงปกครองประเทศโดยใช้หลักธรรมตลอดมา ครั้นเมื่อมีพระปฐมบรมราชโองการมีเนื้อหาแห่งธรรมว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” และเมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ทรงดำรงอยู่ในหลักธรรม “ทศพิธราชธรรม” เป็นกิจวัตร พระองค์ได้นำหลักธรรมต่าง ๆ ผ่านพระบรมราโชวาทพระราชทานให้กับประชาชนเนื่องในโอกาสต่าง ๆ อยู่เนือง ๆ แม้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็เช่นเดียวกัน จะต้องมียุทธศาสตร์ด้านคุณธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตและหน้าที่การงานในทุกกลุ่มอาชีพ (อุดมพร อมรธรรม, 2550) ยุทธศาสตร์ด้านคุณธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราโชวาทให้น้อมนำมาปฏิบัติ คือ 1) ให้ทุกคน คิด พูด ทำ ด้วยความเมตตาต่อกัน 2) ให้ทุกคน ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม 3) ให้ทุกคน ประพฤติสุจริต อยู่ในระเบียบแบบแผนของกติกากฎทางสังคมอย่างเท่าเทียมกันและ 4) ให้ทุกคน มีเหตุ มีผล ดำรงตนอยู่บนความถูกต้องของความคิด

สรุป

การทำเกษตรในระบบเกษตรกระแสหลักของเกษตรกรที่ผลิตเพื่อการจำหน่าย มีความเข้มข้นในแง่ของการใช้สารเคมี สารกำจัดศัตรูพืช ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ และนำไปสู่การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การทำเกษตรไม่ว่าจะทำการเกษตรในรูปแบบใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษตรทางเลือก เช่น วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ และเกษตรกรรมธรรมชาติ จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพ ตัวอย่างคุณธรรมของเกษตรกร ที่สำคัญ เช่น ความประหยัด ความซื่อสัตย์ ความพอเพียง ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล การพึ่งตนเอง ความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น การทำการเกษตรอย่างมีความรู้ต้องไม่เอาเปรียบตนเองและผู้อื่น เช่น การทำเกษตรปลอดภัยตามมาตรฐาน GPA (Good Agricultural Practices) และการทำเกษตรอินทรีย์ (Organic farming) ที่หลีกเลี่ยงหรืองดการใช้สารเคมีในการผลิตพืชผลทางการเกษตร คำนึงถึงความปลอดภัยของตัวเกษตรกร ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ไปจนถึงการค้าขายพืชผลทางการเกษตรในราคายุติธรรม ไม่เอาเปรียบลูกค้า

การเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จึงตอบโจทย์สำหรับทางเลือกที่เหมาะสมต่อระบบนิเวศ ซึ่งจะเพิ่มพูนรายได้ให้เกษตรกร นำไปสู่การลดความยากจนลง ด้วยการเกษตรที่ให้ผลลัพธ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่ดี ให้ผลผลิตที่สม่ำเสมอ ลดการเกิดโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคที่เกิดจากการใช้สารเคมี และมีสารเคมีตกค้างในร่างกาย เป็นต้น ดังนั้น เมื่อเกษตรกรมีเป้าหมายที่ชัดเจน ต่อการแก้ปัญหาชีวิต เพื่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและครอบครัว การใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติ ยึดถือให้เป็นระบบเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง มีการจัดการที่ดีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ก็จะนำพาชีวิตไปสู่จุดหมายที่สำคัญด้วยความยั่งยืนในอาชีพ เช่นเดียวกับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จแล้วในหลาย ๆ คน ซึ่งนำหลักธรรมตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิต ดังนี้

1. พอประมาณ รู้จักการบริโภคไม่ทำกิจอันใดเกินความสามารถของตน มีปัญญาตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะด้วยความสันโดษในหน้าที่
2. มีเหตุผล มีความรอบคอบรัดกุมในการตัดสินใจ ทั้งต่อหน้าที่การงานและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ผ่านการเรียนรู้ การคิดพิจารณา และการปฏิบัติอย่างจริงจัง
3. มีภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดี มีก้นชนชั้นดีเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ด้วยการเข้าใจตนเอง เข้าใจความต้องการของชีวิต ไม่ทำให้ความต้องการเป็นเหตุแห่งความยุ่งยากใด ๆ
4. มีเงื่อนไขด้านความรู้ มีความจำเป็นต้องเติมเต็มให้มีการพัฒนาต่อยอดด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝน ค้นคว้าอย่างสม่ำเสมอ มีองค์ประกอบของโยนิโสมนสิการ คือความรู้ที่เกิดจาก

พลังภายในที่ดีของตน และเกิดจากการมีกัลยาณมิตรที่ดี เกิดจากพลังภายนอก เช่น ครู อาจารย์ เพื่อนฝูง ตำราต่าง ๆ

5. มีเงื่อนไขด้านคุณธรรม มีความถูกต้องดีงามต่อชีวิตหน้าที่ของตน เพื่อให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ มีความสันติสุขเกิดขึ้นในทุกสถานที่และโอกาส

เอกสารอ้างอิง

- กรรณจิริยา สุขรุ่ง. (2555). *เมล็ดพันธุ์ชีวิตบูรณาการ*. กรุงเทพมหานคร: ตาตา.
- กิริติ บุญเจือ. (2559). *ปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังพระบรมราโชวาท ประเทศไทยกับธรรมมาภิบาล ด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ชัยโรจน์ นพเฉลิมโรจน์. (2559). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หัวใจแห่งคุณภาพในหลักการทำงาน ประเทศไทยกับธรรมมาภิบาลด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. (2557). *พุทธภูมิพล ทศบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ดาร์ถึง ตุลฤ. (2551). *แห่งการงานอันเบิกบาน*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลคิมทอง.
- ประเวศ อินทองปาน. (2559). *พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พรพจ เลหาวิเชียร. (2548). *บรรลธรรมในนิเวศวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *ธรรมบุญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. (2542). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: โกลคิมทอง.
- _____. (2543). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2555). *รู้ไว้เสริมปัญญาและพัฒนาคน*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระไพศาล วิสาโล. (2553). *ขอคืนพื้นที่ธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2533). *พุทธศาสนากับปรัชญา*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระราชมุนี (ประยูร ธมมจิตโต). (2541). *รวมปาฐกถาธรรมชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- พุทธทาส. (2547). *มรดกที่ขอมฝากไว้*. กรุงเทพมหานคร: ชมรมศิษย์กรรมฐาน พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย.

- _____. (2550). สารนิพนธ์ พุทธทาสว่าด้วยประชาธิปไตยและหัวใจเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พุกโกะ มาชาโนบุ. (2553). ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอล คิมทอง.
- วิชิต แก้ว. (2559). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอภิปรัชญาของปรัชญาหลังนวยุค สายกลาง ประเทศไทยกับธรรมาภิบาลด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- ลีโอ ตอลสตอย. (2556). คำสารภาพและความเรียงทางศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2555). ปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2547). ประวัติศาสตร์ชาติไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2558). พอหลักธรรมแห่งความพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย.
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2559). คิดเขย่าโลก. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์.
- สิริวรรณ. (2547). อิทัปปัจจยตา อำนาจสูงสุดของธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2561). หลักอริยสัจ 4 กับกรรม. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เสรี พงศ์พิศ. (2555). อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและมีกินตลอดชีวิต ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม บิดาแห่งวงการ การเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง. สมุทรสงคราม: สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อานันท์ ตันโส. (2556). ตำราเกษตรธรรมชาติประยุกต์ แนวคิด หลักการ เทคนิคปฏิบัติในประเทศไทย. เชียงใหม่: ทรีโอแอดเวอร์ไทซิงแอนด์ มีเดีย.
- อุดมพร อมรธรรม. (2550). พระเจ้าอยู่หัวกับพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว.
- Greg McKeown. (2018). *Essentialism : The disciplined Pursuit of Less*. United States of America: The Crown Publishing Group.
- Schumacher. (1975). *E.F. Small is Beautiful*. New York : Perennial Library.